

ПРАВОВИЙ СТАТУС СВИДКА У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Герасименко О.О.,

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: gerasimenkoo@krok.edu.ua
ORCID : <https://orcid.org/0009-0001-9170-0672>

Скоряк В.В.,

здобувач ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: skoriakvv@krok.edu.ua

LEGAL STATUS OF A WITNESS IN ECONOMIC PROCEEDINGS: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Gerasymenko O.O.,

Doctor of philosophy in law,
Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines,
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: gerasimenkoo@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9170-0672>

Skoryak V.V.,

graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: skoriakvv@krok.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу правового статусу свідка у господарському процесі як одного з учасників судового розгляду, що виконує допоміжну функцію у доказуванні. У роботі досліджено сутність поняття «свідок», окреслено його місце серед інших учасників процесуальних правовідносин та з'ясовано специфіку його ролі у господарському судочинстві. Враховуючи, що господарські спори здебільшого базуються на письмових, електронних та фінансово-бухгалтерських доказах, інститут свідка не є провідним у цій категорії справ. Проте його значення не можна применшувати, оскільки саме свідчення можуть слугувати важливим додатковим джерелом інформації для з'ясування обставин справи, перевірки достовірності інших доказів та формування внутрішнього переконання суду.

У статті проаналізовано основні права та обов'язки свідка, передбачені чинним Господарським процесуальним кодексом України. До них віднесено право відмовитися від надання показань у випадках, визначених законом, право на безпечні умови перебування в суді, а також обов'язок надати правдиві свідчення та з'явитися за викликом суду. Особлива увага приділена гарантіям недопустимості примушування до дачі неправдивих свідчень та відповідальності за порушення процесуальних обов'язків.

Розглянуто питання процесуальної дієздатності свідка, зокрема вікові та психофізичні критерії, а також обмеження щодо осіб, які не можуть бути допитані як свідки (судді, захисники, адвокати, священнослужителі тощо). Автори підкреслюють, що особливістю господарського процесу є відносно обмежене застосування інституту свідків у порівнянні з цивільним чи кримінальним процесом, однак у випадках виникнення потреби їхня участь стає ключовою для встановлення об'єктивної істини.

Ключові слова: свідок, господарський процес, доказування, права та обов'язки свідка, правовий статус, Господарський процесуальний кодекс України.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 10.

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the legal status of a witness in commercial proceedings as one of the participants in court proceedings who performs an auxiliary function in proving. The paper examines the essence of the concept of «witness», outlines its place among other participants in procedural legal relations, and clarifies the specifics of its role in commercial proceedings. Given that commercial disputes are mostly based on written, electronic, and financial and accounting evidence, the institution of the witness is not a leading one in this category of cases. However, its importance cannot be underestimated, since it is testimony that can serve as an important additional source of information for clarifying the circumstances of the case, verifying the reliability of other evidence, and forming the court's internal conviction.

The article analyzes the basic rights and obligations of a witness provided for by the current Commercial Procedural Code of Ukraine. These include the right to refuse to testify in cases specified by law, the right to safe conditions in court, as well as the obligation to give truthful testimony and appear when summoned by the court. Particular attention is paid to guarantees against coercion to give false testimony and liability for violation of procedural obligations.

The article examines the issue of procedural capacity of witnesses, in particular age and psychophysical criteria, as well as restrictions on persons who cannot be questioned as witnesses (judges, defenders, lawyers, clergy, etc.). The author emphasizes that a distinctive feature of commercial proceedings is the relatively limited use of witnesses compared to civil or criminal proceedings, but when the need arises, their participation becomes crucial for establishing the objective truth.

Keywords: witness, commercial proceedings, evidence, rights and obligations of witnesses, legal status, Commercial Procedure Code of Ukraine.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 10.

Постановка проблеми. Проблема правового статусу свідка у господарському процесі полягає у необхідності забезпечити баланс між ефективністю судочинства та захистом прав та свобод свідка. Інститут свідка виконує допоміжну, але важливу роль у системі доказування, оскільки його показання можуть уточнити, конкретизувати або навіть спростувати обставини, що не завжди підтверджуються документально.

Водночас правове регулювання інституту свідка передбачає низку обмежень та гарантій, що захищають особу від примусу, неправдивих свідчень або порушення професійної таємниці. Специфіка господарських спорів, де пріоритет надається письмовим і електронним доказам, а також формальна процедура надання показань, створюють проблеми у практичному застосуванні інституту свідка. Серед них складність визначення статусу посадових осіб підприємств, необхідність нотаріального посвідчення заяв, а також тенденція судів знецінювати усні свідчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правового статусу свідка у господарському процесі досліджувалася у працях українських правознавців, зокрема Новікова Н.А., Бахуринський В.С., Козирєва В.П., Башкірова Ю. та інших дослідників, які розглядають як теоретико-правові засади інституту свідка, так і його практичну реалізацію в судовій практиці.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на наявні дослідження, залишаються невирішеними

низка аспектів інституту свідка у господарському процесі. По-перше, недостатньо розроблені механізми спрощення та стандартизації оформлення письмових заяв свідків без шкоди для достовірності доказів. По-друге, потребує уточнення правовий статус посадових осіб підприємств, які одночасно можуть бути представниками сторони та свідками, що впливає на об'єктивність їхніх показань. По-третє, не вироблено єдиних підходів до оцінки судом доказової сили усних свідчень у господарських спорах, що створює ризики знецінення цього джерела доказів.

Мета наукової роботи. Метою статті є комплексне дослідження правового статусу свідка у господарському процесі України, визначення його прав та обов'язків, специфіки процедурного оформлення показань, а також аналіз проблем та перспектив розвитку інституту свідка. Особлива увага приділяється вдосконаленню процесуальних норм, забезпеченню гарантій прав свідка, розвитку механізмів захисту та створенню більш гнучких умов для використання свідчень у господарських спорах.

Виклад основного матеріалу. Докорінна трансформація української правової системи, особливо в частині процесуального права, вимагає глибокого аналізу фундаментальних змін, які відбулися з часу здобуття незалежності. Однією з найважливіших інституційних реформ у господарському судочинстві стало запровадження інституту свідка як повноцінного джерела доказування. До прийняття нового

Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) у 2017 році, показання свідків не вважалися належними та допустимими доказами. Законодавство передбачало лише можливість витребування пояснень від посадових осіб підприємств, установ та організацій, що обмежувало коло осіб, які могли надати інформацію, та звужувало спектр доказової бази у справі. Це відображало спадкову модель, яка сягає радянської системи державних арбітражів, де спори між державними підприємствами вирішувалися не на засадах правосуддя, а виходячи з принципів економічної доцільності. У такій системі, де майно належало державі, особисте сприйняття фактів, яке є основою свідчень, не мало значення [3, с. 349].

Інститут свідка у господарському процесі є важливим, хоча й допоміжним елементом системи доказування. Його особливості обумовлені специфікою господарських спорів, у яких першорядне значення мають письмові та електронні документи, а не усні свідчення. Водночас показання свідків залишаються необхідним джерелом інформації, адже вони здатні уточнити, конкретизувати або навіть спростувати ті обставини, які не завжди можливо підтвердити належними документами.

Згідно з Господарським процесуальним кодексом України, свідком може бути будь-яка дієздатна фізична особа, якій відомі факти, що мають значення для правильного вирішення спору. Проте коло осіб, які можуть виконувати цю функцію, істотно обмежене. Закон прямо визначає категорії, що не підлягають допиту, серед яких недієздатні особи, священнослужителі щодо таємниці сповіді, адвокати й нотаріуси у межах професійної таємниці, а також судді та присяжні стосовно питань нарадчої кімнати. Особливий статус мають особи з дипломатичним імунітетом,

які можуть свідчити лише за власною згодою. Таке обмеження свідчить про прагнення законодавця дотримати баланс між потребами правосуддя та охороною особистих прав і свобод [1].

У своєму аналізі Духовна О. наголошує, що правовий статус свідка включає як обов'язки, так і права. Найважливішим обов'язком є явка до суду за викликом та надання правдивих свідчень. Водночас закон захищає свідка від примусу до самообвинувачення або викриття близьких родичів, що відповідає конституційним гарантіям. Серед прав свідка можна виокремити можливість давати показання рідною мовою, користуватися особистими записами, а також отримувати компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду. Наявність таких гарантій спрямована на забезпечення добросовісності й добровільності процесу надання свідчень [4].

Особливої уваги заслуговує форма, в якій надаються показання у господарському процесі. На відміну від цивільного та кримінального судочинства, де переважає усний допит, у господарському процесі застосовується письмова форма у вигляді заяви свідка. У ній зазначаються персональні дані, викладаються відомі обставини, вказуються джерела обізнаності та підтверджується усвідомлення відповідальності за неправдиві показання. Підпис свідка здебільшого підлягає нотаріальному посвідченню, що забезпечує достовірність документа. Лише у разі сумнівів у правдивості чи повноті заяви суд може викликати свідка для усного допиту, попередньо роз'яснивши йому кримінальну відповідальність за неправдиві свідчення. Інститут свідка у господарському процесі набуває більшої формалізації, що зумовлено характером ділових спорів, де перевага надається офіційним документам.

Характеристика	Господарський процес (ГПК)	Цивільний процес (ЦПК)	Кримінальний процес (КПК)
Визначення	Будь-яка дієздатна фізична особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи	Кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи	Фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню

Форма показань	Письмова, у формі заяви свідка (як основна). Усна – як допоміжна, для перевірки достовірності письмових показань	Усна	Усна
Ключові обов'язки	З'явитися за викликом, дати правдиві показання, завчасно повідомити про неможливість прибуття	З'явитися за викликом, дати правдиві показання, завчасно повідомити про неможливість прибуття	З'явитися за викликом, дати правдиві показання
Ключові права	Давати показання рідною мовою, користуватися записами, відмовитися від показань у передбачених законом випадках, компенсація витрат	Давати показання рідною мовою, користуватися записами, відмовитися від показань, компенсація витрат	Знати, у зв'язку з чим він допитується, правова допомога адвоката, користуватися нотатками, відшкодування витрат.
Критерії допустимості	Не є доказом, якщо свідок не може назвати джерело обізнаності	Не є доказом, якщо свідок не може назвати джерело обізнаності.	Не є доказом, якщо свідок не може назвати джерело обізнаності.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика правового статусу свідка в різних видах судочинства.

Проте існування цього інституту супроводжується низкою проблем. По-перше, у практиці виникають труднощі з визначенням статусу посадових осіб підприємств, які одночасно можуть виступати і як представники сторони, і як свідки. Це породжує питання об'єктивності їхніх показань. По-друге, вимога нотаріального посвідчення заяви свідка значно ускладнює та здорожчує процес, що може створювати перешкоди для учасників справи. По-третє, суди часто відмовляються враховувати показання, навіть якщо вони мають суттєве значення, обґрунтовуючи це тим, що такі обставини повинні підтверджуватися лише документально. Це свідчить про тенденцію знецінення усних доказів у господарському судочинстві [7].

Варто також зазначити, що 28 серпня 2025 року Господарський кодекс України втратив чинність (на підставі Закону № 4196-IX) [2]. Водночас ця подія не вплинула безпосередньо на інститут свідка в господарському процесі, адже його правове становище та порядок надання свідчень визначаються

саме Господарським процесуальним кодексом України. Втрата чинності ГКУ є радше зміною у сфері матеріального господарського права, тоді як процесуальні питання доказування, включно зі статусом свідків, залишаються врегульованими чинними нормами процесуального законодавства. Це підкреслює автономність господарського процесуального права та його стійкість до змін у матеріальній сфері.

Важливим аспектом є відмінність інституту свідка у господарському процесі від цивільного та кримінального. Якщо у кримінальному процесі свідок часто є очевидцем злочину, а у цивільному – носієм інформації про приватно-правові відносини, то у господарському процесі свідчення найчастіше стосуються ділових відносин, господарських операцій, виконання зобов'язань. Тому законодавець запровадив особливий порядок надання показань через письмові заяви з нотаріальним посвідченням підпису, що підвищує їхню надійність та достовірність.

Башкірова Ю. слушно наголошує, що інститут свідка у господарському процесі України поєднує у собі риси класичного джерела доказів і водночас жорсткі процесуальні обмеження, які роблять його роль допоміжною. Попри це, показання свідків мають важливе значення для з'ясування фактичних обставин, особливо у випадках, коли документи складені з порушеннями або містять суперечливу інформацію. Подальший розвиток цього інституту потребує вдосконалення процесуальних норм, зокрема щодо статусу посадових осіб підприємств, спрощення процедури оформлення заяви свідка та визначення меж її доказової сили. У результаті це сприятиме більш збалансованому підходу до оцінки усних і письмових доказів, що, у свою чергу, підвищить ефективність та справедливість господарського судочинства [9, с. 164].

Разом з тим, інститут свідка потребує подальшого удосконалення шляхом посилення процесуальних гарантій, розвитку механізмів захисту та створення більш гнучких умов для використання свідчень у господарських спорах, що відповідатиме сучасним викликам судочинства та міжнародним стандартам забезпечення прав людини.

Висновки. Інститут свідка у господарському процесі України є результатом масштабної трансформації національного процесуального законодавства та відображає прагнення забезпечити більш комплексний і

справедливий підхід до збирання та оцінки доказів. Його поява після прийняття нового ГПК України 2017 року стала якісним зрушенням порівняно з радянською моделлю арбітражного процесу, де усні показання практично ігнорувалися.

Аналіз правового регулювання свідчень свідків засвідчує, що вони мають допоміжний характер у системі доказування, проте здатні уточнити або спростувати обставини, які не завжди можна підтвердити документально. Водночас законодавець встановив низку обмежень щодо кола осіб, які можуть виступати свідками, що спрямоване на баланс між інтересами правосуддя та захистом прав і свобод. Особливістю господарського процесу є перевага письмової форми свідчень у вигляді заяви, що формалізує інститут і робить його відмінним від цивільного та кримінального судочинства.

Подальший розвиток інституту свідка має відбуватися у напрямі спрощення процесуальних вимог до оформлення свідчень, розширення можливостей для електронної комунікації та посилення гарантій їх достовірності. Водночас необхідно формувати сталу судову практику, яка визнаватиме значущість показань свідків у поєднанні з іншими доказами. Це дозволить забезпечити баланс між формалізацією господарського процесу і потребою у гнучкому, справедливому та ефективному правосудді, яке відповідає європейським стандартам захисту прав людини.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ : станом на 28 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 20.06.2025).
2. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV : станом на 28 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 20.06.2025).
3. Давиденко О.С. Проблеми інституту свідків у господарському процесі. *Національна академія внутрішніх справ*. 2015. С. 349-350. URL: <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/99986d60-4d12-4ebb-bcfb-d72408797b4b/download> (дата звернення: 20.06.2025).
4. Духовна О. Свідок як новий учасник господарського процесу. ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/analitics/168629_svdok-yak-noviy-uchasnik-gospodarskogo-protsesu (дата звернення: 20.06.2025).
5. Докази і практичні аспекти доказування в господарському процесі. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/dokazi-i-prakticni-aspekti-dokazuvannia-v-gospodarskomu-procesi> (дата звернення: 20.06.2025).
6. Новікова Н.А. Поняття та ознаки свідка в цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 41-48.
7. Бахуринський В.С. Правовий статус свідків у господарському процесі. *Безкоштовний сервіс для вирішення Юридичних питань №1 в Україні!* URL: https://protocol.ua/ua/pravoviy_status_svidkiv_u_gospodarskomu_protsesi/ (дата звернення: 20.06.2025).
8. Козирева В.П. Показання свідків як засіб доказування в господарському процесі: *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 4. С. 151-156.
9. Башкірова Ю. Показання свідків в системі засобів доказування у господарському судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 71. С. 162-166.

10.Манойленко К. Новий ГПК не говорить, як суд повинен установлювати достовірність названого свідком. URL: <https://zib.com.ua/ua/130969.html> (дата звернення: 20.06.2025).\

References:

1. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 06.11.1991 No 1798-XII : stanom na 28 serp. 2025 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (Accessed: 20.06.2025).
2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 No 436-IV : stanom na 28 serp. 2025 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed: 20.06.2025).
3. Davydenko O.S. Problemy instytutu svdkiv u hospodarskomu protsesi. *Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav*. 2015. P. 349-350. URL: <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/99986d60-4d12-4ebb-bcfb-d72408797b4b/download> (Accessed: 20.06.2025).
4. Dukhovna O. Svidok yak novyi uchastnyk hospodarskoho protsesu. YURLIGA. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/analitics/168629_svdok-yak-noviy-uchasnik-gospodarskogo-protsesu (Accessed: 20.06.2025).
5. Dokazy i praktychni aspekty dokazuvannia v hospodarskomu protsesi. *Vyscha shkola advokatury NAAU*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/dokazi-i-prakticni-aspekti-dokazuvannia-v-gospodarskomu-procesi> (Accessed: 20.06.2025).
6. Novikova N.A. Poniattia ta oznaky svdka v tsyvilnomu protsesi. *Pravo i suspilstvo*. 2016. No 6. P. 41-48.
7. Bakhurynskyi V.S. Pravovyi status svdkiv u hospodarskomu protsesi. *Bezko-shtovnyi servis dlia vyrishennia Yurydychnykh pytan No 1 v Ukraini!* URL: https://protocol.ua/ua/pravoviy_status_svdka_u_gospodarskomu_protsesi/ (Accessed: 20.06.2025).
8. Kozyrieva V.P. Pokazannia svdkiv yak zasib dokazuvannia v hospodarskomu protsesi. *Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo*. 2018. No 4. P. 151-156.
9. Bashkirova Yu. Pokazannia svdkiv v systemi zasobiv dokazuvannia u hospodarskomu sudochynstvi. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 2022. No 71. P. 162–166.
10. Manoilenko K. Novyi HPK ne hovoryt, yak sud povynen ustanovliuvaty dostovirnist nazvanoho svdkom. URL: <https://zib.com.ua/ua/130969.html> (Accessed: 20.06.2025).

Стаття надійшла до друку 13 липня 2025 року